

WALERIAN BUGEL*

Polemické spisy Michala Andreilly Orosvigovského. Charakteristika dosavadních výzkumů

BUGEL, W.: Polemic Works of M. Andrella Orosvigovsky. Characteristics of Existing Research. *Slavica Slovaca*, 54, 2019, No 1, pp 78-89 (Bratislava).

Mikhail Andrella, known as Orosvigovskyj, was one of the most prominent opponents of the union with Catholic Church on the territory of the original Eparchy of Mukachevo. Educated not only in the typical way of the then Eastern clergy, but also in Latin, Greek and Hungarian languages, as well as the theological and literary works written in them, he became the most distinct polemist on the side of the opponents of the Union of Užhorod. Even though his works were at least partially critically published, they still have not been systematically arranged. The paper brings an attempt (if possible) for a complete presentation of the Andrella's polemical writings research enabling the evaluation and sketching of other possible research areas and procedures.

Polemical writings, Church union, research, linguistics, history, theology.

Platí-li starověké úsloví „*Habent sua fata libelli*“, běžně používané o dílech s osudy košatými, či snad téměř krivolakými, o to více se to týká rovněž otázek souvisejících s bádáním nad nimi. V rámci zkoumání různorodých kontextů, do nichž náležejí, totiž mohou vyvstávat situace nejen nesourodé, ale přímo takřka paradoxní, kdy poznatky o určitém literárním výtvaru jsou součástí jak jistého (celo)společenského povědomí, tak zároveň stále vyžadují prohloubení v konkrétních rovinách specializovaného bádání, byť toto probíhá již celé století – a přitom zároveň takřka zcela absentuje potřeba provést alespoň elementární analýzy v oblasti primárního obsahového zaměření daného díla, což je navíc podmíněno střídáním dobově-ideových kulis diktujících nejen hodnotové důrazy, ale přímo zasahujících též do metodologie vědeckého bádání. Polemické spisy Michala Andreilly Orosvigovského (asi 1637 – 1710), zaměřené proti eklesiální unii s římskou církví, jsou přímo výstavní ukázkou výše zmíněných složitostí jejich výzkumu.

Cílem tohoto článku je snaha o (pokud možno) celistvou prezentaci dosavadního bádání polemické tvorby tohoto autora, zahrnující nejen základní informace o jednotlivých publikačních počinech s tímto souvisejících, ale též uvedení záměru, přístupu a metody i dosažených výsledků, a to vše pokud možno v rámci širšího multidisciplinárního kontextu. Na základě dosažených zjištění se pokusím provést (bude-li to možné) komparaci umožňující hodnocení a načrtnutí dalších možných výzkumných okruhů a postupů. Nejprve pojednám o publikacích týkajících se poznání osoby M. Andreilly a rozsahu jeho tvorby a následně se zaměřím na analýzy jejich jednotlivých aspektů, přičemž se pokusím sledovat nejen kritérium chronologické, ale též stupeň odbornosti i formální hledisko jednotlivých statí.

* Mgr. ThLic. Walerian Bugel, dr. hab., Filozofická fakulta univerzity Palackého v Olomouci, Křížkovského 512/10, 779 00, Olomouc, Česká republika.

1. Osoba Michala Andrelly a jeho tvorba jakožto předmět výzkumu

Chronologicky prvním z badatelů moderního období, kteří uvedli informace o analyzovaném pisateli, je řeckokatolický církevní historik Jan Duliškovič. Ten jej ve druhém svazku svých *Dějiny maďarských Rusínů* uvádí jakožto „Michaila Andrellu“; zmiňuje jej jen v souvislosti působení vладыky Partenia Petroviče, přičemž se dovolává jeho svědectví ohledně odporu pravoslavného duchovenstva, které „pálilo uniatské knihy, překřtívalo děti a protiprávně se nechávalo přepsat k latinskému ritu“. Citace jsou v latině s odvolávkou na rukopis uchovávaný v eparchiální knihovně.¹ Další odvolávku na Andrellu jakožto historický pramen (ohledně údajů o počtu sjednocených v 17. stol.) přináší článek K. Žatkovyče, publikovaný v maďarském historickém periodiku „Századok“ v r. 1884.² Ve stejném periodiku publikoval svůj text, opět se dovolávající Andrellova svědectví, nositel téhož příjmení, a to o šest let později.³ Na tuto poslední stať navázal další církevní historik A. Hodinka ve své monografii z r. 1909.⁴ M. Andrellu zmiňuje celkem dvakrát: nejen v kontextu dějin Mukačevské eparchie, ale též jakožto autora, jehož díla již nejsou k dispozici.⁵

Mezitím však došlo ke dvěma událostem, pro téma mého příspěvku přímo klíčovým: roku 1890 byl ruským historikem A. L. Petrovem objeven v užhorodské diecézní knihovně text rukopisu díla *Obrany věřícího člověka* (dále jen: *Apologie*), signovaný „Михаил Феодул“ – informace o tom však byla zveřejněna až po třech letech, v rámci recenze⁶ na *Christomatii* E. Sabova,⁷ v níž bylo zmíněno,⁸ i když bez uvedení názvu, jedno Andrellovo třísvazkové dílo z let 1672 – 1681. Ve stejné recenzi, kromě potvrzení fyzické neexistence byť jediného exempláře latinských Andrellových spisů, byly zveřejněny rovněž čtyři krátké odstavce z *Obrany*; následně byly zahrnuty též do Petrovy studie z r. 1906⁹ týkající se sporu kolem církevní unie na Zakarpatí.

Plný text rukopisu *Apologie* byl poprvé publikován, a to A. L. Petrovem, v r. 1914, v rámci 7. svazku edice *Materiály k dějinám Uherské Rusi*,¹⁰ přičemž autor byl označen jako „Іереї Михаил“. Jelikož v další Petrovově monografii z r. 1923¹¹ byl stejný pisatel označen jakožto „Andrella“, vyvolalo to diskusi o jeho skutečné identitě, jež nutně zahrnovala též otázku totožného autorství všech uvedených polemických děl. Těmito otázkami se zabýval zejména I. Paňkevyc ve

¹ Дулишкович, И.: Исторические черты Угро-Русских, т. 2. Ужгород, 1875 [vlastním nákladem], s. 120-121. Totéž (s odvolávkou na Duliškoviče) uvádí i Петров, А. Л.: «Старая вера» и уния в XVII – XVIII вв., Санкт-Петербург 1906, s. 26.

² Zsatkovics, K.: Az Egri befolyás és az ez ellen vívott harc a Munkácsi görög szertartású egyházmegye történelmében. Történeti tanulmány. In: Századok. A Magyar történelmi társulat közlönye, 1884, roč. 18, s. 693-694. [680-696]

³ Zsatkovics, G.: A mai oroszok történetírásának tört. In: Századok. A Magyar történelmi társulat közlönye, 1890, roč. 24, s. 568-573.

⁴ Hodinka, A.: A munkácsi görög-katholikus püspökség története. Budapest: Kiadja a Magyar tudományos akadémia, 1909, s. 45.

⁵ Tamtéž, s. 51. Dokládá to rovněž Панькевич, И.: Михаил Оросвегувский чи Михаил Феодул. In: Науковий Збірник товариства Просвіта, 1925, roč. 4, s. 6 [5-16] Na fyzickou nepřítomnost tří latinských polemických spisů v diecézní knihovně první upozornil A. L. Petrov v r. 1906 na s. 28 svého díla [viz pozn. 9].

⁶ Publikované na stránkách Журнала Министерства Народного Просвѣщенія 1893, č. 10, s. 534-536; informace o nově objeveném spisu je na s. 535.

⁷ Сабовъ, Е.: Христоматія церковно-славянскихъ и Угро-русскихъ литературныхъ памятниковъ съ прибавленіемъ Угро-русскихъ народныхъ сказокъ на подлинныхъ нарѣчіяхъ. Унгарь: Книгопечатный фондъ епархїи Мукачевской, 1893.

⁸ Tamtéž, s. 186.

⁹ Петров, А. Л.: «Старая вера» и уния в XVII-XVIII вв., Санкт-Петербург, 1906; zmíněné odstavce jsou citovány na s. 16.

¹⁰ Петров, А. Л.: Памятники церковно-религіозной жизни Угороссовъ [Матеріалы для исторіи Угорской Руси, VII]. Санкт-Петербург, 1914.

¹¹ Петров, А. Л.: Отзвукъ реформации въ рускомъ Закарпатъи XVI. в. [Матеріалы для исторіи Закарпатской Руси, sv. VIII]. Praha, 1923 [vyšlo jako zvláštní příloha Věstniku Královské české společnosti nauk, třída filosoficko-historická, roč. 1921-1922].

svých člancích z let 1925¹² a 1931.¹³ Zahrnul do nich rovněž poznatky z objevení v r. 1922 ve Lvovské knihovně dvou rukopisů – jeden, obsahující jen modlitební a liturgické texty, byl připsán „Michaillu Orosvigovskomu alias Andrele“; druhý, jemuž chyběl začátek i konec, měl stejné vnějšíkové i stylistické vlastnosti jako texty, publikované A. L. Petrovem. Díky komparaci se ukázalo, že druhý spis je úryvkem díla později označovaného jakožto *Logos* (jež do Lvovské knihovny předtím daroval J. N. Stripskyj), které však Paňkevyc uváděl pod slovanským názvem *Pjat' slověs*.

A. Petrov, působící od konce 20. let v Praze, připravoval nejen monografickou studii o Andrelovi, ale rovněž (dle svého mínění) kritickou edici jeho dochovaných polemických spisů. Kvůli onemocnění však stačil v r. 1931 provést korekturu jen 11 autorských archů; dílo k edici¹⁴ v r. 1932 nakonec dovedl J. A. Javorskij. Tento počín zůstal jediným souhrnným vydáním polemických spisů Orosvigovského až podnes, takže se na něj odvolávají¹⁵ téměř všichni badatelé – i navzdory kritickému zhodnocení¹⁶ kvality ediční úrovně (jejimiž hlavními problémy jsou úprava i přepis téměř celého textu dle současného úzu).¹⁷

Již na této úrovni výzkumu bylo možné poznat některé rozdílné přístupy – kupř. k dataci vzniku jednotlivých děl (*Apologie* na leta 1672 – 1681 – dle katalogizace eparchiální knihovny v Užhorodě, uváděné Sabovem; *Logos* na leta 1692 – 1697 – dle Petrova v jeho recenzi na Sabova, červen 1679 – dle znění samotného textu; rok 1683 jako „terminus ante quem“ – dle Paňkevyc [kvůli zmínění sporů s jezuiti, z nichž jeden tehdy zemřel]), či ke způsobu zpracování (na rozdíl od Petrova/ Javorského, kteří kladou jednostranně důraz na srozumitelnost pro čtenáře, Paňkevyc přetiskl úryvky cyrilikou, včetně použití titlů, hornoindexových písmen a variantního pravopisu). V důsledku Petrovem zvoleného způsobu transkripce byla ztížena (ne-li dokonce částečně znemožněna) analýza kupř. regionalismů, stupně vývojových odchylek v rámci chronologického klíče či míra a charakter přebírání cizí slovní zásoby a kalkovaných tvarů. Petrov rovněž nezohlednil přínos jiných badatelů kupř. k otázce datace

¹² Пацькевич І.: Михаил Оросвегувський чи Михаил Феодул. cit. čl., s. 5-16. [článek byl napsán již v r. 1923].

¹³ Пацькевич І.: Кілька нових дат до життєпису Михайла Феодула Оросвіговського-Андрелли. In: Подкарпатська Русь, 1931, č. 7, s. 35-52.

¹⁴ Петров, А. Л. (ed.): Духовно-полюмическіе сочиненія іерея Михайла Оросвіговскаго Андрелли против католициста и унии. Тексты (С предисл. Ю. А. Яворскаго) [Материалы для истории Закарпатской Руси, IX]. Praha: Královská česká společnost nauk, 1932.

¹⁵ Jedním z klíčových důvodů je zřejmě i to, že poté, co byl rukopis *Obrony* odvezen Petrovem do knihovny Sankt-Pětěrburgské pobočky Akademie věd a rukopis *Logosu* zůstal ve Lvově (viz Javorského Úvod k edici z r. 1932, s. 3), staly se prakticky nedostupné a o jejich dalších poválečných osudech se nic neuvádí.

¹⁶ Explicitně tak činí kupř. italský historik L. Calvi: „Tali edizioni, tuttavia risentono della ‚normalizzazione‘ linguistica tipica dell’epoca e non rispettano, in numerosi punti, le particolarità del manoscritto, anche se, ad onore dello studioso dell’emigrazione russopugliese, facciamo notare che la ‚normalizzazione‘ lascia spesso spazio a numerose informazioni sull’originale, ancorché in nota.“ – Calvi, L.: Lingue e culture di confine nell’opera di Mychajlo Orosvyhovskij-Andrela. In: Ciccarini, M., Žaboklicki, K. (eds.): Plurilinguismo letterario in Ucraina, Polonia e Russia tra XVI e XVIII secolo. Varsavia – Roma: Accademia Polacca di Roma, 1999, s. 61, pozn. 13. [44-63].

¹⁷ Téměř vše (kromě kupř. textů psaných latinkou a alfabetau) je přepsáno tzv. graždankou, titla jsou rozepsána, hornoindexová písmena převedena do základní osnovy; gramatika byla uzpůsobena současnému jazykovému úzu (koncovky; zakončení slov pomocí jerů; variantní použití samohlásek odstraněno; dialektologická specifika – vyjma g/h – byla znejasněna); stejně tak i interpunkce. V původní podobě byla ponechána jen cizí slova, vlastní jména a číslice (včetně přízvuků a příděchů). Přímé citace i přímá řeč jsou odlišeny pomocí vložených uvozovek (běžných a ostrých); o vynechávkách či absenci části fráze v originálu je čtenář informován pomocí vytečkování řádků. Text byl doplněn o slova, jež dle mínění vydavatelů měla znít jinak (odlišeno řezem písma, závorkami a vysvětleno v poznámkovém aparátu). Margiálie obsahují odkaz na původní paginaci. Poznámkový aparát zahrnuje – kromě již zmíněných informací – též odkazy na hornoindexový zápis či možná různocnění a dále, zejména u slov a frází kalkovaných či převzatých z cizích jazyků, pokus o vysvětlení těchto slov a jejich kontextuální vysvětlení; dále pak odkazy na biblické texty. Tyto přijaté zásady však nebyly dodržovány důsledně – takřka ve všech položkách lze najít odchylky, dokonce včetně evidentně chybného přepisu do současného jazyka a formy zápisu.

vniku jednotlivých spisů i jejich části a nedůsledně využíval historických poznatků k prezentaci Andrelových osudů.¹⁸

V dalších desetiletích došlo v této problematice již jen k menším zpřesněním spíše doplňujícího charakteru. Církevními historiky (zejména M. Lackem)¹⁹ byl stanoven počet, název i datace Andrelových polemických spisů. Kromě pořízení opisů dvou liturgických knih (Trebnik a Trefologion)²⁰ se uvádí pět součástí Andrelovy vlastní tvorby: tři dnes ztracené spisy napsané latinsky: *Tractatus contra latinus* z r. 1672, *Tractatus contra latinus et graeco-catholicos* z r. 1681 a stejnojmenné dílo bez udání vročení; a dále dva církevněslovansky sepsané spisy vydané A. Petrovem: *Logos a Apologii*.²¹ Ohledně osoby autora těchto polemik panuje takřka shoda v hlavních životopisných koordinátách²²: několika variantách jména, příjmení i přízviska,²³ letopočtech narození (1637/1639) a úmrtí (1710) i místech studií (Bratislava, Trnava, Vídeň) a působení. V polovině minulého století bylo zpochybněno jen jediným autorem většinou badatelů uznávané prostředí narození (ruthénská rodina z Rosvihova [maď. Oroszveg = ruthénské/ ruské sídlo] poblíž Mukačeva) – ve prospěch pravoslavných Srbů žijících na dnešním jihozápadním Slovensku;²⁴ přestože byl tento odlišný pohled zaznamenán alespoň maďarským historikem I. Baanem,²⁵ nikdo z odborné veřejnosti se k němu zatím nevyjádřil (jak z hlediska historického, tak ani lingvistického). Ohledně historického zakotvení zatím nebyly využity některé prameny: kupř. De Camellisova zpráva o stavu eparchie kard. Kolloničovi z 6. 6. 1696, jež se zdá být první zmínkou o polemických spisech proti unii autorství kněží mukačevské eparchie, kteří utekli do Maramoróšské župy. Přestože v ní není Andrella uveden jménem, jedná se o nejstarší nepřímé svědectví o jeho protiunijní tvorbě.²⁶

¹⁸ Kupř. zdůrazňuje ostrost represálií (nejen peněžitých trestů) vůči uniatským duchovním, kteří přešli k pravoslaví (s. 18), avšak bez zmínky, že podobné tresty používal i pravoslavný vladyka Ioannikij Zejkan proti uniátům, což uvádí na jiném místě (s. 23) – viz: «Старая вера» и уния в XVII-XVIII вв., cit. d., s. 18 a 23.

¹⁹ Lacko, M.: *Unio Uzhorodensis Ruthenorum Carpaticorum cum Ecclesia Catholica*. Romae: PIOS, 1955 (1965²), s. 157; idem: *Union of Užhorod*. In: *Slovak Studies* 1966, roč. 6, s. 7-190; *Union of Užhorod*. Cleveland – Rome: Slovak Institute, 1976², s. 162-163; idem: *Užhorodská únia karpatských Rusínov s katolíčkou Cirkvou*. Košice: CSVZML, 2012, s. 160-161 [zde jsou latinské názvy děl uvedeny jen v překladu].

²⁰ Mezi Andrelovými díly je ojediněle uváděn rovněž *Молитовник* s datací 1668-1670 – Мониц, О.: *Апологет – полемист, ієрей Михаїло Андрелла (Оросвігівський) (1637/39-1710) (До 300-річчя з дня смерті)*. In: *Наукові записки Богословсько-Історичного Науково-Дослідного Центру Імені Архімандрита Василя (Проніна)*, 2011, roč. 1, s. 26. [20-35].

²¹ Vzhledem k neexistenci latinských verzí jeho spisů lze položit otázku, nakolik ten uváděný jako poslední ve výčtu (= bez vročení) má či nemá povahu samostatného díla, anebo je pouhým přepracováním/ draftem dvou zbylých – bez možnosti komparace však tato otázka musí zůstat otevřená.

²² Rusinsky psaný životopis je dostupný na <http://www.fenixslovo.com/uk/analytics/17326>.

²³ Michail Orosvigovskij (variantní Orosyvhivs'kyj, Rosvyhivs'kyj, Rosviguvskij a maďarské Oroszvégeszi), zvaný Andrella; uváděný též jako Michail Theodul/ Christodul, Myhovka [nářečová forma jména] či v maďarštině Mihály-Pap [pop Michal].

²⁴ Tento názor vyslovil M. Lacko, mj. na základě výskytu několika domněle srbských slov a znalosti prostředí na tzv. Dolní zemi – viz publikace uvedené v pozn. 19, s. 157 (lat. verze), 162 (ang. verze) a 160 (slov. verze).

²⁵ Baán, I.: *Andrella Mihály antiunionista írásai*. In: *Katona, J. – Viga, G. (eds.): Az interetnikus kapcsolatok kutatásának újabb eredményei (Az 1995-ben megrendezett konferencia anyaga)*, Miskolc 1996, s. 308.

²⁶ „*In Maromorus, quae est etiam pars Hung. Acquisita et prius spectabat ad meum eppatum, factus fuit a dnis Trannis post meum adventum alius eppus, a quo magnas habui et habeo molestias, nam non solum acceptat et foves omnes illos, qui ex mea dioecesi propter suas nequitias illuc fugiunt et inde continuo scribunt contra unionem et contra me, tentantes unio, sed et contra ss. canones ordinat sacerdotes omnes illos, quos ego propter legitimas causas ordinare recuso, qui postea revertentes huc et mihi non obediunt et schisma fovent in populo et alios sacerdotes turbant.*“ – cit. podle: Hodinka, A.: *A munkácsi görög szert. püspökség okmánytára, I. köt. 1458-1715, Ungvár 1911, s. 392 [celý dok. je na s. 390-393]. Rusínský překlad viz Гаджера, Василий Додатки к исторіи Русинов и руських церквей в Мараморощі. Студіє історично-архівні. In: *Науковий збірник товариства „Prosvěta“*, 1922, roč. 1, s. 162 [140-228]. K tomu je možné vznést zpřesňující dotaz, zda biskup De Camellis mylně považoval Andrelovy spisy za dílo vícera lidí (kupř. na základě postupně se měnícího místa pobytu jejich autora – Sevljuša, Ugoča, Bedevlja, Urmezijevo, Uněgov, Iza), anebo zda měl informace o dílech rovněž jiných odpůrců unie (kupř. igumena mukačevského kláštera Methodia Rakoveckého, který se po svém vyhánění uchýlil do Imstičeva a následně do Maramureše), jež se nedochovala, včetně zpráv o jejich existenci. – blíže k tomu viz kupř. Пекар, А. В.: *Нариси історії Церкви Закарпаття. Епархічне оформлення*. Рим*

Pokud se jedná o další edice Orosvigovského polemických spisů, žádná nová se již nekonala. Byly publikovány pouze poměrně krátké úryvky v přepisu latinskou abecedou či v překladu do jiného jazyka,²⁷ příp. došlo ke zveřejnění již vydaných spisů v elektronické podobě.²⁸

2. Osoba Michala Andrelly a jeho tvorba jakožto součást popularizace vědění

Takřka souběžně s tím, jak byly publikovány poznatky o největším podkarpatském polemikovi i jeho spisech, začal proces jejich začleňování do veřejného povědomí. Společnou črtou těchto publikací, týkajících se především oblastí dějin literatury a historie, se zdá být to, že o Andrellovi a jeho tvorbě informují jen/ především z jednoho hlediska, nejčastěji bez pokusu o jakoukoli analýzu nebo komparaci, či alespoň nastínění širšího kontextu.

Z formálního hlediska lze tyto publikace rozdělit do několika kategorií. Kromě krátkých biografických zmínek v přehledových a encyklopedických publikacích²⁹ jsou to hlavně rámcové informace o literární činnosti Andrelly jakožto polemika proti unii³⁰ či krátké informativní statě s přehledy jeho publikací.³¹ Dále je zakarpatský polemik zmiňován v rámci přehledů dějin ukrajinské/ ruthénské literatury či kultury, avšak nejčastěji bez pokusu o jakoukoli charakteristiku,³²

– Львів: Місіонер, 1997, s. 69-70 (vzhledem k tomu, že tento autor o Andrellovi psal velmi nepřesně a zkreseně [viz s. 39, pozn. 44], je však potřebné k těmto úvahám přistupovat opatrně).

²⁷ Lackova monografie o Užhorodské unii obsahuje (v latinské i slovenské verzi – strany viz pozn. č. 18) cca půl strany krátkých citací (avšak bez odkazu na strany v Petrovově vydání), uspořádaných podle předmětného klíče: o sobě – o jezuitěch – o unii; anglická verze uvádí pouze čtyři formulace z poslední kategorie).

²⁸ Logos je dostupný on-line na adrese: <http://rusyns-library.org/logos-mixail-andrella/>.

²⁹ Курп'.: Яворський, Ю.: Новые рукописные находки в области старинной карпаторусской письменности XVI-XVIII вв. Прага, 1931; heslo „АНДРЕЛЛА МИХАЙЛО“ In: Романенчук, Б. (ed.): Азбукovníк. Енциклопедія української літератури. Toronto: „КИЇВ - 1 9 6 9 - ФІЛАДЕЛЬФІЯ“, s. 86-87; Данилюк, Д.: Історія Закарпаття в біографіях і портретах. Ужгород: Патент, 1997, s. 39; idem: Історична наука на Закарпатті. Ужгород: Патент, 1999, s. 47; Енциклопедія Подкарпатської Русі. Ужгород: Видавництво В. Падяка, 2001, s. 76.

³⁰ Возняк, М. С.: Історія Української літератури. Львів, 1924, т. 3, ч 2 (Вікі XVI-XVIII). Львів: Видавництво Наукового товариства ім. Шевченка, 1924, s. 111-115 a 118-119; Гончаренко А.: Пламений борець против Ватикана і унії. In: В сім'ї єдиній. Збірник художніх творів та публіцистично-критичних статей. Ужгород, 1954, s. 213-218; Микитась, В. Л.: Видатний письменник-полеміст. In: Література в школі 1957, č. 3, s. 86-91; idem: Видатний письменник-полеміст. In: Білецький, О. І. – Шолом, Ф. Я. (eds.): Матеріали до вивчення історії української літератури в п'яти томах. Том 1, Давня українська література, Доба феодалізму до кінця XVIII ст. Київ: Державне учбово-педагогічне видавництво „Радянська школа“, 1959, s. 338-339; idem: Деякі питання полемічної майстерності Михайла Андрелли. In: Доповіді та повідомлення Ужгородського державного університета. Серія філологічна, 1959, роč. 4, s. 86-91.

³¹ Курп'.: Мельник В. М.: Видатний закарпатський полеміст XVII ст. In: Жовтень, 1957, č. 5, s. 129-135; Baán, I.: Andrella Mihály antiunionista írásai. In: Katona, J. – Viga, G. (eds.): Az interetnikus kapcsolatok kutatásának újabb eredményei (Az 1995-ben megrendezett konferencia anyaga), Miskolc, 1996, s. 307-310; Calvi, L.: Some Remarks on Michajlo Rosvyhuv's'kyj and His Works. In: Slavica, 2000, роč. 30, s. 223-236; idem: Lucrările polemice ale lui Mihailo Rosvihuvs'ki – Andrella. Între Ucraina, Slovacia, Ungaria și România de astăzi: multiplele fațete ale Rusiei. In: Relații româno-ucrainiene, istorie și contemporaneitate. Satu Mare: Muzeului Sătmărean, 1999, s. 489-502.

³² Viz курп'.: Шейко, В. М. – Тишевська, Л. Г.: Історія української культури. Навчальний посібник. Київ: Кондор, 2006, s. 118 [vujmenovaní literárních druhů doprovázejících renesančně-barokní rozvoj literatury a hlavních reprezentantů]; Віднянський, С.: Закарпаття – Вид „землі без імені“ до власної державності, Карпатської України. In: Алексієвцев, Л. М. (ed.): Україна – Європа – Світ. Міжнародний збірник наукових праць [серія: Історія, міжнародні відносини], 2014, роč. 13, s. 112 [111-126] [vúčet národních „buditelů“ Zakarpatí, s mylnou datací „od konce 18. stol.“]; obdobně též: Віднянський, С. В.: Закарпаття. In: Варварцев М. М. (ed.): Україна в міжнародних відносинах. Енциклопедичний словник-довідник. Випуск 2. Предметно – тематична частина: Д-Й. Київ: Інститут історії України, 2010, s. 150 [149-153]; Dezső, L.: Закарпатська література XVI – XVII віків та шляхи її дальшого розвитку. In: Жовтень і українська культура. Пряшів, 1968, s. 74-83; Мадяр-Новак, В.: Зародження музичної фольклористики на Закарпатті. In: Вісник Львівського університету. Серія мистецтвознавство, 2011, роč. 10, s. 67 [64-89] [rozvoj lidové slovesnosti, literatury a hudby včetně uvedení pouhých jmen několika hlavních protagonistů]; Горенко Л. І.: Українська музична культура другої половини XVIII – початку XIX ст. та ідеї Просвітництва. In: Матвієнко, О. В. (ed.): Теоретичні питання культури, освіти та виховання. Збірник наукових праць, sv 42. Київ: Київський Національний Лінгвістичний Університет, 2010, s. 32 [27-33]. (Uvádí se pouze, že Andrella studoval na vídeňské univerzitě).

výjimečně též (bez odkazu na konkrétní dílo i dobový kontext) i lingvisty,³³ kulturology³⁴ a historiky³⁵. Zvláštní kategorii tvoří knižní publikace B. L. Mykytase,³⁶ jež je jedinou monografií zcela věnovanou životu a dílu polemika z Rosvigo; jedná se však o publicistiku, jež je pouhou rozšířenou verzí dřívějších článků autora.³⁷

V tomto kontextu je třeba zmínit též umělecká díla: román ukrajinského spisovatele P. Ugljarenka „Пролий гнів твій“ [„Vylej svůj hněv“]³⁸ a obraz V. Sabova „Андрелла у Мукачівській темниці“ [„Andrella v mukačevském vězení“];³⁹ dále pak neodbornou publicistiku, dokládající tzv. ‚druhý život‘ podkarpatského polemisty. V té dochází k jakési projekci podle aktuálních potřeb čtenářů (či ideologického zadání editorů) – v zejména ruských a sovětských (a od ní odvislých též ukrajinských) publikacích je prezentován jakožto bojovník za jednotu ‚ruského národa‘ a za osvobození lidu z pod jha ‚katolických polských pánů‘;⁴⁰ příp. dokonce stoupenec ukrajinsko-ruského⁴¹ či ukrajinsko-rusinského sjednocení;⁴² event. též jako ‚celoživotní vězeň‘ za pravoslavnou víru.⁴³ Od 90. let minulého století se zmínka o něm objevuje též ve školních osnovách.⁴⁴

³³ Kupř. Жукова, Т. С.: Плюсквамперфект в староукраїнском книжном языкѣ XVII – XVIII вв. в сравнении с памятниками XVI в. In: Дедова, О. В. – Захаров, Л. М., Лифанов К. В. (eds.): Славянские языки и культуры в современном мире. II Международнй научный симпозиум. Труды и материалы. Москва: Издательство Московского университета, 2012, s. 53 [52-53]. [v rámci pouhých jazykových analýz gramatických forem]. Jedinou výjimkou je článek Kushko, N.: Literary Standards of the Rusyn Language: The Historical Context and Contemporary Situation. In: Slavic and East European Journal, 2007, roč. 51, č. 1, s. 116 [111-132], kde je Andrella prezentován jakožto typický představitel ‚východoslovanského baroka‘.

³⁴ Kupř. P. R. Magocsi, který jej pouze zmiňuje jakožto reprezentanta domnělých ‚puristů‘, odmítajících jakékoli změny v údajném ‚kanonu‘ tradic, víry i dalších způsobů života. (Mezi podkarpatskými řeckokatolíky schematicky rozlišuje tři přístupy k duchovnímu dědictví: ‚puristy‘ odmítající jakékoli změny, ‚asimilované‘ prosazující přizpůsobení se standardům většinové kultury [zde jakožto reprezentanty uvádí v 19. stol. mukačevské biskupy Simeona Olšavského a Havrila Blažovského, což zdůvodňuje tím, že podřídili eparchii latinským biskupům z Egeru a zřekli se stanoviska apoštolských vikářů – což však neodpovídá historickým reáliím – a v 19. stol. biskupy Paňkevycze a Nováka kvůli jejich maďarizačním snahám] a ‚stoupence adaptace‘ [tedy ty, jež údajně realisticky zhodnotili stávající podmínky a snažili se zachovat alespoň to podstatné – zde jsou mu příklady biskupové Tarasovyč a Michal Olšavský]). – Magocsi, P. R.: Adaptacja bez asimilacji: fenomen greckokatolickiej eparchii w Mukaczewie. In: Polska – Ukraina. 1000 lat sąsiedzwa. Katolickie unie kościelne w Europie Środkowej i wschodniej – idea a rzeczywistość. Przemysł: Południowo-Wschodni Instytut Naukowy, 1998, s. 235-237 [233-238].

³⁵ Kupř.: Perényi, J.: A Kárpátalj i ukránok egyházi uniójának kezdete a XVII. század közepén. In: Nyelv – és irodalomtudomány i osztályának. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1958, s. 197-198 [179-198]. (autorovi jde o historické souvislosti zavádění unie na Podkarpátii).

³⁶ Микитась В. Л.: Український письменник-полеміст Михайло Андрелла. Ужгород: Ужгородський державний університет, 1960.

³⁷ Viz pozn. 30.

³⁸ Zde byl vyličen jakožto svědek příjezdu vyslanců Chmelnického ke knížeti Rákoczymu, jenž se po návratu z Říma stává přesvědčeným odpůrcem katolicismu a sepisuje pamflet proti papeži. – srov. Шинкар І. П.: Історичний роман П. Углярєнка в контексті української літератури (Закарпатський локус). Київ: Київський Національний Університет імені Тараса Шевченка, 2011 [autoreferát k diplom. práci], s. 14.

³⁹ Гаврош, О.: Історичний живопис Закарпаття II половини ХХ століття. In: Науковий вісник Закарпатського художнього інституту [Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, Ужгород, 14 – 16 травня 2012 р.], 2013, roč. 3, s. 179. [169-181].

⁴⁰ Kupř. v článku [bez autora] Українська філософська думка другої половини ХІІІ – початку ХVІІ ст.“ (https://pidruchniki.com/86757/filosofiya/ukrayinska_filosofska_dumka_drugoyi_polovini_xiii_pochatku_xvii), kde je vykreslen jako bojovník proti sociálnímu a národnostnímu útisku „německo-uherských kolonizátorů“ a katolíkům [datace neodpovídá jeho biografickým údajům].

⁴¹ Kupř.: Соколов, В.: Карпатская Русь: «Мы – русские». In: <http://maxpark.com/community/90/content/781193>, kde je uváděn jako stoupenec „všeruského sjednocení“.

⁴² Kupř.: Мироненко, О. М. Історія конституції України. Київ: Ін Юре 1997, s. 17, kde je Andrella dokonce prezentován jakožto politický vězeň (sic!) a stoupenec sjednocení Zakarpatí se zbylými zeměmi Ukrajiny (sic!). [„Довго сидів за ґратами за пропаганду ідеї воз’єднання Закарпаття з усіма українськими землями свящник-полеміст, політичний в’язень М. Андрелла (1637—1710).“].

⁴³ Kupř.: Кацур, Е.: П’ятдесятє вірочіє хрдінського чину 94-ох (На окрай 50. вірочіє Мамарош-сіхотського процесу). In: Оказ св. Суріла а Метода, 1964, roč. 10, č. 4, s. 84 [84-86] [ve skutečnosti byl Andrella celkem vězněn jen 12 týdnů]; ze starší publicistiky lze uvést kupř. dnes již těžko dostupné publikace: Галан, Я.: Годі! In: Твори в двох томах.

3. Tvorba Michala Andrely jako předmět odborných analýz

Zprávy o publikování děl podkarpatského polemiка podnítily rovněž zájem odborníků, kteří se zaměřili na jednotlivé aspekty jeho spisů. Mezi nimi bylo nejvíce lingvistů, především slavistického zaměření; dále pak historici a (snad až dva) teologové. Jelikož většina jejich publikací nesleduje pouze jedno vyhraněné hledisko zájmu a často naopak navazují na výsledky bádání z jiných vědních oborů, či dokonce překračují obor specializace svých autorů, nebudou zde seříděny primárně podle předmětného klíče. Tento přístup opodstatňuje rovněž skutečnost, že ne všechny odborné publikace sebou přinášely pokrok v poznání, ale zaměřily se spíše na prezentaci doposud provedených analýz; navíc dostupnost některých z nich je dnes, navzdory postupující digitalizaci knihovních fondů, takřka nulová.

3.1.1 Publikace dokládající primárně výzkum jazyka a stylu Andrelových spisů

Období politické nejistoty a organizačního i ideologického chaosu po skončení druhé světové války nepřálo nestrannému vědeckému bádání, což se odrazilo rovněž ve výzkumu Andrelových spisů. Jedním z prvních počínů tak byla kratičká stať G. M. Udovičenko,⁴⁵ zabývající se jejich stylistickou stránkou. K diskusi na toto téma přispěl o rok později maďarský slavista L. Dézsó, a to v rámci svého komentáře k článku svého kolegy L. Gáldiho, kde styl polemických děl označil jako „učení jazyk cizí běžně mluvč“;⁴⁶ analýze jazyka těchto spisů se pak věnoval v samostatném článku.⁴⁷

Uvedený maďarský badatel našel v oblasti zkoumání podkarpatské slovesnosti a rukopisné tvorby svůj předmět zájmu na další desetiletí, což se projevilo rovněž ve vztahu k pozůstalosti Orosvigovského, jak je to patrné zejména v jeho monografii z r. 1967,⁴⁸ věnované dějinám karpatských nářečí. Poukázal v ní mj. na odlišnost fonetiky a odtud pramenící objektivní těžkosti při transkripci ruthénských textů ve vydání A. Petrova i z toho plynoucí interpretační nepřesnosti.⁴⁹ Jazykovou podobu Andrelovvy tvorby podle něj ovlivnila jak tradice východní církve, v níž lidový jazyk nebyl považován za dostatečně vznešený, jelikož nedosahoval kvalit jazyka liturgického, tak i faktická situace, kdy církevní slovanština tvořila jednotící pouto mezi „unií ohroženou“ církví ruthénskou a ostatními východními církvemi, a zároveň i reálná úroveň jazykové kultury adresátů jeho děl. Specifičnost situace na Zakarpatí spočívala v tom, že ruthénská literatura propagující unii *de facto* neexistovala, takže polemická odpověď nebyla svázána očekáváním, že má představovat její důstojný protějšek. Navíc lidový jazyk s pestrostí svých dialektových variant se teprve začínal tvořit.⁵⁰

Київ, 1953, sv. II, s. 383–417; Лукаш И.: Поп Андрелла. Этюд. In: Грабар О. А. (ed.): Путями истории, sv. I. Нью-Йорк, 1977, s. 136-139; Григорий [Архиепископ мукачівський і ужгородський]: Іерей Михаїл Оросиговський оборонець православ'я на Закарпатті. In: Православний Вісник 1965, č. 5, s. 157-159.

⁴⁴ Nejnověji viz: Каденнок, О. С. – Нестеренко, В. А. – Сажко, В. В. – Завадська, І. А. – Михайлик, А. О.: Історія та культура України: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів освіти. Кам'янець-Подільський: Подільський державний аграрно-технічний університет, 2018, s. 103.

⁴⁵ Удовиченко, Г. М.: Про стиль полемічних творів Михайла Андрелли (Оросиговського). In: Доповіді та повідомлення Ужгородського Університету. Серія історико-філологічна, 1957, č. 1., s. 74-76.

⁴⁶ Dézsó, László: Hozzászólások. In: *Nelv-és irodalomtudomány i osztályának. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1958, s. 153 [153-156].* [Jedná se o komentář k článku: Gáldi, L.: A Szlavisztika i jövevényyszók utatás nehány problémája. In: *Nelv-és irodalomtudomány i osztályának. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1958, s. 125-142].*

⁴⁷ Dézsó, L.: Oroszvégesi Mihály műveinek nyelvéről. In: *Filológiai közlöny, 1958, roč. 4, s. 336-346.*

⁴⁸ Деже, Л. [Dézsó, László]: Очерки по истории закарпатских говоров. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1967.

⁴⁹ Tamtéž, s. 94-97 [ohledně těžkostí s přepisem maďarských fonémů cyrilicí viz: tamtéž, s. 99].

⁵⁰ Деже, Л. [Dézsó, László]: Очерки по истории закарпатских говоров. cit. d., s. 121-122. V této souvislosti stojí za zmínku, že již I. Paňkevyc psal koncem 20. let minulého století o „pravidlu poskytovat náboženské poučení jednoduchým lidovým jazykem“, jemuž se Andrella, ač sám „enormně vzdělán“, podřídil. – Пацькевич, І.: Покрайни записи на підкарпатських церковних книгах, část 1. In: Науковий Збірник Товариства Просвіта, 1928-9, roč. 6, s. 134-135 [129-196].

V další dekádě se zaměřil na analýzu jazykových vlastností Andrellovy tvorby v kontextu staroukrajinské slovesnosti, lidové řeči i dalších literárních památek té doby, zvláště tzv. Njagovské postilly.⁵¹ Zjistil, že polemik cíleně nepřihlížel k jazykové jednotnosti svých děl: po vzoru literatury své doby jak přebíral prvky jazyka knižního i hovorového, tak se i cíleně uchyloval k archaizaci gramatické i stylistické; zato však vytvořil specifický styl – psal formou přímého dialogu, nezřídka ironickým jazykem, pro nějž je příznačné časté použití substantiv ve zdvojnásoběné formě, jimiž se naznačuje zesměšnění a pohrdání. Ovlivnění západoslovanskými jazyky je malé (patrně především v zájmenech); polonismy byly přejaty prostřednictvím tehdejší literární ukrajinštiny, v níž se vyskytovaly;⁵² o žádných srbských tvarech však není řeč.⁵³ Vliv neslovanských jazyků, zejména latiny, lze spatřovat hlavně v akuzativních vazbách sloves. Mnohé z těchto závěrů (kupř. neexistence oficiální verze rusínského jazyka; rozdílnost jeho jednotlivých nářečových variant;⁵⁴ archaizace jakožto hromadný jev) byly potvrzeny také dalšími badateli, zkoumajícími podkarpatskou slovesnost té doby⁵⁵ či spisy Orosvigovského současníků.⁵⁶ V lingvistickém výzkumu Andrellových spisů pak ještě v minulé dekádě pokračoval I. Baán,⁵⁷ jenž prozkoumal maďarské úryvky v dílech Orosvigovského, přičemž je rozdělil na jeho vlastní formulace a biblické texty. Dospěl ke konkluzi, že tyto fragmenty dokládají složitost doby z hlediska konfúzního použití jazyků a vyžadují další výzkum (rozkrýtí významů některých pasáží *Apologie*, označených A. L. Petrovem za „nesrozumitelné“, se však nevěnoval).

V této souvislosti je možné poukázat na některá další lingvistická témata, jimž zatím nikdo nevěnoval pozornost a jež jsou po provedeném výčtu jazykovědných publikací nasnadě: prozkoumání úryvků obsahujících kalky také z jiných jazyků, jak evropských (latina, řečtina, polština,⁵⁸ rumunština), tak i mimoevropských (semitské, turečtina) – zvláště proto, že v rámci stručných charakteristik nejsou tyto jazyky (kromě latiny a polštiny) vůbec zmiňovány. Bylo by rovněž vhodné dokončit bádání nářečových forem a archaizačních prvků v hovorové rusínštině a církevní slovanštině, avšak předpokládalo by to nové kritické vydání rukopisů, nebo alespoň jejich edici v digitalizované podobě.

⁵¹ Деже, Л. [Dezső, László]: О языке украинского полемиста М. Андреллы и закарпатской „народной литературы“ XVII в. In: Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae, 1981, roč. 40, s. 19–52.

⁵² Na toto zjištění navázala Гриценко, С. П.: История дослідження українського лексикону XVI–XVII ст. In: Голубовська, І. О. (ed.): Studia Linguistica, 2014, roč. 8, s. 343 [325-349].

⁵³ Toto je významné v kontextu hypotézy M. Lacka o Andrellově domnělém srbském původu (viz pozn. 19).

⁵⁴ Není nezajímavé, že Andrella kritizoval jazyk De Camellisova *Katechismu*, který z latinské původiny do místního jazyka přeložil J. Kornickij z Haliče, ačkoli se jednalo o tzv. „lidovou řeč“ (podrobněji viz čl. cit. v pozn. 54).

⁵⁵ K vytvoření oficiálního kancelářského jazyka ukrajinských Rusínů došlo teprve ke konci 18. stol., kdežto předtím jazyk rukopisů vykazoval značnou rozkolisanost mezi jazykem lidovým, polonizovanou ukrajinštinou a archaizujícím použitím církevní slovanštiny. – Kupř. Фельдвари, Ш.: Старопечатные книги кирилловского и глаголического шрифтов Эгерской архиепископской библиотеки. In: Slavica: Annales Institutu philologiae slavicae Universitatis Debreceniensis de Ludovico Kossuth nominatae, 1995, roč. 27, s. 84 [83-95]. Шпирко, М.: К вопросу просвещения и языка Русинов до революции 1848 года. In: Rossica Slovaca. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Presovienensis, 1998, roč. 6, s. 204-206. [200-208].

⁵⁶ Kupř.: Udvari, I.: Refleksje o języku okólnika i utworów drukowanych J. De Camellis (1641-1705) (Dane do ukraińskiego piśmiennictwa oficjalnego). In: Slavica: Annales Institutu philologiae slavicae Universitatis Debreceniensis de Ludovico Kossuth nominatae, 1990, roč. 24, s. 45-56. Jim provedené analýzy dokládají míru ochuzení Andrellových spisů jakožto jazykovědného materiálu při jejich edici A. L. Petrovem.

⁵⁷ Baán, I.: Magyar nyelvű idézetek Oroszvégessy Andrella Mihály 17. század végi unióellenes írásában. In: Bende, J. – Deák, V. H. O. – Pákozdi, I. (eds.): Látó szívet. Budapest, 2006, s. 461-471. (souplek biblických pasáží uvádí v příloze na s. 467-471).

⁵⁸ Ve slavistické bibliografii je uváděn článek Feketa, I.: Polonizmy leksykalne w języku zabytków powstałych na Rusi Zakarpackiej w XVI-XVII wieku. In: Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej, 1985, roč. 23, s. 141-151; vzhledem k jeho faktické nedostupnosti a širšímu tematickému záběru však nedokáži posoudit, zda a nakolik jsou v něm analyzovány rovněž Andrellovy polemické spisy.

3.1.2 Publikace dokládající analýzy z jiných oborů

Lingvistická bádání zdaleka nevyčerpala všechny oblasti odborného zájmu o Andrellovy polemické spisy. Další autoři se proto zabývali jejich analýzou v širším kulturně-historickém kontextu, jakož i teologických témat v nich obsažených.

Ruský historik a politolog O. B. Nemenskij věnoval prezentaci a pokusu o výklad díla podkarpatského polemika celkem tři své publikace – článek v odborném slavistickém periodiku⁵⁹ a dvě kapitoly v kolektivních monografiích,⁶⁰ jež jsou jeho mírně předělanými a částečně zkrácenými verzemi. Vzhledem k jeho specializaci poněkud udivuje cíl, jaký si ve svém článku vytkl: „analýza Orosvigovského názorů na křesťanskou víru a etnické identity obyvatel Podkarpátí“. V tom se sice opírá o Petrovovu edici, avšak vychází především z ruskojazyčné literatury⁶¹ týkající se konfesní situace na území pozdější mukačevské eparchie, odkud přebírá spoustu historicky nepravdivých tvrzení, zejména ohledně Užhorodské unie⁶² a míry i podoby vlivu polemické pravoslavné literatury z území Polska;⁶³ k tomuto poslednímu tématu naopak prozrazuje neznalost současných studií. Dosti tristně dopadá snaha analyzovat Andrellovu konfesně-etnickou identitu: v důsledku absence základních teologických poznatků i náboženské a biblické symboliky, schopnosti postřehnout zřejmé etymologicky podmíněné důrazy v použité terminologii i nepřihlídnutí ke specifčnosti náboženské polemiky si ruský badatel několikrát protiřečí⁶⁴ a dochází k příliš jednostranným závěrům ohledně radikalitě hodnocení římské církve. Jeho publikace tak nejenže nenaplnily vytkené cíle, ale navíc úroveň poznání fakticky příliš dál neposunuly.⁶⁵

Pohled na dílo M. Andrelly v kontextu kulturního i jazykového předělu i prolínání východního a západního křesťanstva přelomu 17. a 18. stol. přináší stať italského historika slovanských literatur L. Calviho.⁶⁶ Ač se vyznačuje snahou o kritické zhodnocení dosavadních výzkumů (kupř. již zmíněný způsob prepisu rukopisů v Petrovově edici), přece se však neubrání některým nepřesnostem.⁶⁷ Nicméně, na rozdíl od B. Nemenského, správně rozlišil, jak často podkarpatský

⁵⁹ Неменский, О. Б.: Конфессиональная и этническая идентичность автора в полемических сочинениях Михаила Оросвиговского Андреллы. In: *Studia Slavica et Balcanica Petropolitana*, 2010, roč. 7, č. 1, s. 33-56.

⁶⁰ Неменский, О. Б.: Идентичность православного жителя монархии габсбургов в конце XVII – начале XVIII в. (на примере сочинений Михаила Андреллы). In: Кочегаров, К.А. – Хаванова, О.В. – Шереш, А. (eds.): *Освободительная война 1703 – 1711 гг. в Венгрии и дипломатия Петра I. Санкт-Петербург: Нестор-История*, 2013, s. 158-171; idem: «От западу на восток гряди!». In: *Ставропольский альманах Российского общества интеллектуальной истории*, 2013, roč. 14, s. 146-156.

⁶¹ V tomto kontextu vyznívá nepřesvědčivě, když ve své stati «От западу на восток гряди!» (s. 147, pozn. 14) tvrdí, že odborná literatura k Andrellovi je „poněkud chudá“.

⁶² Kupř. uzavření personální unie vladykou Tarasovyčem „v Římě“, navíc mylně datované na r. 1640 a na další straně na r. 1642; pokus o vyhlášení unie antedatován již do r. 1612; tvrzení, že o unii nevznikl v r. 1646 žádný dokument apod. – Podrobněji viz: Неменский, О. Б.: Конфессиональная и этническая идентичность..., cit. čl., s. 33-35.

⁶³ Z pouhého faktu, že Andrella zmiňuje některá polemická díla (kupř. Kopysteňského, Moghily, Berindy, Galatovského), se dovozuje, že je napodoboval; stejně jako z obsahové i (domnělé) formální blízkosti s díly I. Vyšeňského – přičemž za formální shodu je vydávána kupř. archaizace s odvoláním na článek L. Dězsa, který ji naopak označuje za společnou črtu tehdejších pisatelů.

⁶⁴ Kupř. ohledně domnělé absence tématu sporu mezi Římem a Cařihradem, byť zároveň uvádí pasáže [i když ne všechny] zmiňující „starý“ i „nový“ Řím – s. 44 a 45; při interpretaci označení „Východ“ a „Západ“ ve smyslu „začátku“ a „konce“, přestože uvedené citace tomu neodpovídají – s. 47.

⁶⁵ Příslovečnou tečkou za tímto nepřilíživě pozitivně vyznívajícím hodnocením může být poukaz na to, jak ohledně tématu, jímž se po více než tři roky zabýval, nebyl Nemenskij schopen dosáhnout pokroku ve znalosti zkoumané reality: již v článku z r. 2010 mu přišlo „zajímavé“, že Andrella nazývá uniaty „Samařany“ – a v kapitole z r. 2013 to doslova zopakoval znova, aniž by si k významu tohoto symbolického přirovnání cokoli zjistil...

⁶⁶ Calvi, L.: *Lingue e culture ...*, cit. čl., (viz pozn. č. 16).

⁶⁷ Kupř. jeho návrh datace vzniku obou Orosvigovského církevněslovanských spisů na období 1699 – 1702 (s. 47) je v rozporu s okolnostmi zdůrazněnými Paňkevvyčem již v r. 1923 (toho však Calvi vůbec necituje); tvrzení, že Andrella získal vzdělání jako „většina uniatských duchovních“, odporuje faktům. Pokud bychom však leto počít 1699 uznali za tiskovou chybu (březen roku 1669 uvádí jako termín svého přestupu k pravoslaví sám Andrella), pak by Calviho datování nebylo tak problematické.

polemik využívá slovních hříček založených na etymologii, v důsledku čehož mu nepřipisuje tak vyhraněně negativistický pohled na ostatní konfese. Calvinu však evidentně chybí znalost teologie a liturgických reálií byzantsko-slovanského křesťanství, takže hlavní Andrellovy myšlenky často interpretuje zploštěle, pouze jako ukázkou rétorického stylu.⁶⁸ Na tomto základě proto lze vyslovit domněnku, že italský historik literatury obdobně postupoval rovněž ve své další publikaci⁶⁹, explicitně zaměřené na náboženský obsah Orosvigovského polemiky.

Do kontextu pokusů o interpretaci díla literárně nejvíce činného odpůrce unie na Podkarpátí, fakticky nezohledňujících jeho teologickou dimenzi, přímo ukázkově zapadá rovněž stať O. Moniče⁷⁰, paradoxně publikovaná ve sborníku Teologicko-historického výzkumného centra v Mukachevu. Původně byla publikována jako přehledový článek na webu mukačevské pravoslavné eparchie⁷¹ a tomu odpovídá též její úroveň. Pisatel se opírá především o starší vydání děl Petrova a nepřilíš odborné publikace ukrajinských autorů z poloviny minulého století; přičemž je evidentní, že většinu zmiňovaných článků a literatury neměl k dispozici.⁷² Nepokrytě přebírá nepodložená tvrzení bez nejmenší snahy o jejich ověření⁷³, takže si občas sám protirečí⁷⁴. Text obsahuje některá pochybení elementární povahy – kupř. ztotožnění církevní slovanštiny, staroslověnštiny a řeči vzdělaných Ruthénů⁷⁵ či nerozlišování mezi Římem (ve smyslu Apoštolského stolce) a Vatikánem⁷⁶. V důsledku doslovného převzetí teze M. Voznjaka o téměř doslovné stylové závislosti Andrelly na spisech I. Vyšenského⁷⁷ nakonec dochází k nivelaci významu polemika z Orosvigova. Absence jakékoli teologické analýzy přivádí Moniče k tomu, že největší Andrellův přínos spatřuje – po vzoru ‚sovětských‘ pisatelů 50.-60. let minulého století – v ryze pozemsky chápaném svě-

⁶⁸ Kupř. prvenství víry církve jeruzalémské oproti té římské (s. 54); ztotožnění Římu připisované falešné lásky ke světu s falešnou vírou (s. 52); ztotožnění obsahu víry s jejím liturgickým projevem (= východním ritem – s. 54); redukce narážky na průběh liturgického obřadu na pouhou literární figuru (s. 51); nerozlišení etymologického a konfesního významu ‚katolickosti‘ (s. 54). Za vrcholný projev ignorování teologického charakteru Orosvigovského formulací lze označit následující překroucení smyslu: sdělení „ricorda, tuttavia, che la gloria di Dio è comunque presente“ [nezapomeňme však, že Boží sláva je přítomna všude] (s. 51) má vysvětlovat úryvek (*Apologie*, s. 186), který se však týká chvály apoštola Pavla, jehož texty jsou čteny v chrámech všech konfesí (sic!!!).

⁶⁹ Calvi, L.: Jerusalem versus Rome in the Works of Mykhajlo Rosvyhovskij-Andrella. In: Moskovich, W. (ed.): Jerusalem in Slavic Culture [série Jews and Slavs, vol. 6]. Jerusalem – Ljubljana: Hebrew University & Slovenian academy of sciences and Arts, 1999, s. 251-262.

⁷⁰ Монич, О.: Апологет – полемист, ієрей Михайло Андрелла..., cit. čl. (viz pozn. č. 20).

⁷¹ Неменский, О. Б.: Конфессиональная и этническая идентичность..., cit. čl., s. 39, pozn. 30.

⁷² Kupř. kritické edice Petrovovy z r. 1932; neznalost jazyka, v němž byly sepsány články L. Dezsoho; pouze zprostředkované citování Andrellových spisů; neznalost rozsahu článků I. Paňkevčye.

⁷³ Kupř: „Крім того, як нам повідомляє дослідник творчості полеміста Андрелли В.Л. Микитась, священиком Михайлом Андреллою була написана ще одна трьохтомна праця під назвою *Трактат проти латинов*, однак, за словами дослідника“, „напевно вона була знищена уніатами“ – s. 26 (přítom odkazuje na I. Franka, který o tom vůbec nepříše); „Ми знаємо, що в другій половині XVII століття в Галичині та на Закарпатті багато церковних діячів у своїх творах виступали проти унії, проти Риму, проти іноземних загарбників.“ – s. 28 (převzato z Гончаренко А. Пламенный борец против Ватикана и унии..., s. 214).

⁷⁴ Andrellův styl má být „satirický“ (Відносно стилю та стилістичних засобів творчості полеміста Михайла Оросвіговського, ми напевно погодимося із оцінкою В.Л. Микитася, а також Г.М. Удовиченка, який характеризує їх, як сполучення «стилістично різних форм сатиричного зображення») – s. 28, přestože se jeho spisy vyznačují „kombinací, či přesněji protínáním stylů: řečnického, publicistického, prvky vědeckého s hovorovým, slavnostně-pratického s prostofekostí“, „hlavně však převažuje publicistika“ („Як у «Логосі», так і в «Обороні», пише Г.М. Удовиченко «поєднуються, точніше пересікаються ораторський стиль зі стилем публіцистичним; елементи наукового з розмовним; урочистий, пафосний – з просторічним...»; „панівним стилем його творів є стиль публіцистичний“) – s. 28-29.

⁷⁵ Navíc ideologicky interpretováno jakožto ‚pouto s velkým ruským národem‘ („Високоосвічені люди того часу розуміли, що старослов’янська мова є зв’язком їх народу з іншими народами „східного православ’я“ і, насамперед, з великим російським народом“) – s. 30.

⁷⁶ Zřejmě převzato od Гончаренка – s. 31.

⁷⁷ ... як підкреслює М. Возняк: „у стилі Андрелли є риси, немов запозичені з Вишньського, так що в цілому являється Андрелла неначе слабою копією Вишньського...“ – s. 28.

dectví života,⁷⁸ o němž tvrdí, že „pro dnešní učení církve je nevyčerpatelným pokladem“.⁷⁹ Zřejmě kvůli tomuto patetickému, ač nijak neodůvodněnému, závěrečnému tvrzení se Moničův text stal východiskem rovněž pro heslo v elektronické verzi Ruského akademického slovníku.⁸⁰

Jelikož posledních několik analyzovaných publikací věnovaných Orosvigovskému vycházelo z mechanického předpokladu, že stylová podobnost je důkazem jeho závislosti na dílech ruthénského polemika Ivana Vyšeňského, dovoluji si na tomto místě uvést dvě poznámky. 1/ Možnost jejich přímého kontaktu je vyloučena chronologií životních běhů obou spisovatelů (Vyšeňskij žil v letech 1550 – 1620, Andrej se narodil kol. r. 1637). Obtížná se zdá být též možnost kontaktu prostřednictvím tvorby: Vyšeňskij od 70. let 16. stol. pobýval na Athosu (vyjma lvovského období 1604 – 1606, kde se však názorově neshodl s tamními pravoslavnými). Do unijní polemiky zasahoval prostřednictvím 17 ‚epištol‘ posílaných do Polského království – ty však (kromě jediné, vydané navíc anonymně) byly šířeny pouze v rukopisech, a to z důvodu krajně vyhraněných názorů jak teologických, tak i sociálně-společenských. M. Orosvigovskij na Ukrajinu vycestoval (za sučavským metropolitou do Stryje) pouze jednou v r. 1687 – tedy až po pravděpodobném (dle datování A. L. Petrova i jiných) sepsání svých děl. Navíc mezi literaturou, doporučovanou k četbě svým stoupencům, žádný spis Vyšeňského neuvádí. 2/ Recepce osoby a díla M. Andrejly lze považovat za analogát pohledu na Ivana Vyšeňského, jenž byl, zejména v pozdější ruské a sovětské (a od ní odvislé též ukrajinské) literatuře prezentován jakožto bojovník za jednotu ‚ruského národa‘ a za osvobození lidu z pod jha ‚katolických polských pánů‘, příp. dokonce stoupenec ukrajinsko-ruského sjednocení; takto se v 90. letech min. století dostal i do školních osnov.⁸¹

Nakonec ve výčtu publikací seznamujících s analýzami Andrejlovy tvorby musím uvést rovněž tu, jejímž autorem je pisatel těchto řádků. V rozšířené verzi své doktorské disertace, vydané česky v r. 2003⁸², jsem se zabýval ekleziologickými názory jednotlivých ‚aktérů‘ souvisejících s Užhorodskou unií. Jelikož nejvýraznějším a literárně nejvíce činným z odpůrců tohoto sjednocujícího počínu byl právě Michal Orosvigovskij, provedl jsem ukázkový rozbor jeho pohledu na církev.⁸³ Rozsáhlost jeho polemických spisů, jakož i poměrně časté opakování některých motivů mne (vzhledem k požadavku doporučenosti vůči hlavnímu tématu mého bádání) přiměly omezit se povětšinou jen na *Logos* a z *Apologie* zohlednit pouze několik nejvýraznějších míst.

Zaměření na zbylé části díla samozřejmě nevyčerpává, rovněž v tematické rovině, možnosti teologické analýzy jak samotných spisů (uplatnění zde mohou najít také specialisté z jiných teologických disciplín než jen ekumenické a dogmatické teologie), tak i jejich meta-textu a kontextu (kupř. informace o zdrojových verzích biblických textů, patristických spisů i liturgických knih, analýza míry doslovnosti při jejich přebírání i způsobů využití; komparace s jinými dobovými polemickými díly atd.). V souvislosti s již prezentovanými zkrslujícími či zavádějícími interpretacemi teologických otázek v publikacích autorů odlišných specializací pak k tomu přistupuje ještě otázka jejich uvádění na úroveň věcné správnosti.

⁷⁸ „Заслуга закарпатського полеміста в тому, що він зумів поставити на порядок денний такі важливі питання тогочасного життя, як викриття вад суспільно-політичного ладу, політики окатоличення з боку Ватикану, негативна оцінка протестантизму, у тому числі вчення Лютера й Кальвіна, а також полеміка проти єзуїтів.“ – Микитась, В. Л.: Український письменник – полеміст ..., с. d., s. 123 (Моніч – s. 32-33).

⁷⁹ „...творчість Андрелли є невичерпною скарбницею для церковної науки сьогодення“ (s. 33).

⁸⁰ <https://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/1831668>.

⁸¹ Podrobněji viz Hodana, T.: Ukraińska recepcja postaci i twórczości Iwana Wiszeńskiego. Zarys Problemu. In: Kulczyńska, M. – Stradomski, J. (eds.): Zbrojne i ideologiczne konflikty w dawnym piśmiennictwie Słowian i ich echa w nowszej kulturze [Krakowsko-Wileńskie Studia Slawistyczne, t. 11]. Kraków: Scriptorum, 2015, s. 57-70; Moskowicz, E.: Wyszeński Iwan. In: Encyklopedia Katolicka, sv. 20. Lublin: KUL, 2014, sl. 1091.

⁸² Bugel, W.: Ekleziologie Užhorodské unie a jejích dědiců na pozadí doby. Olomouc: VUP, 2003.

⁸³ Tamtéž, s. 141-145.

4. Několik souhrnných postřehů

Po provedení alespoň základních charakteristik a částečných analýz publikací dokládajících dosavadní výzkumy polemických spisů Michala Orosvigovského nastává čas na vyvození závěrů. Navzdory rádooby rozsahem malé bibliografie zřejmě nikdo z autorů odborných textů neměl k dispozici všechny ostatní publikace o Andrellově tvorbě a někteří z nich dokonce ani celistvé vydání jeho polemických spisů; většina se omezila pouze na literaturu týkající se jim vlastního oboru a/ či jazyka (a ani zde neobstáli se ctí).

Autoři publikací všeobecnějšího (a též i populárnějšího) rázu, jakož i pouhých přehledových statí uvádějí nejvíce nepřesných „informací“ a snadno přebírají tvrzení mijející se s realitou. Pisatelé textů popularizačních (všech žánrů, včetně náboženských) se nezřídka dopouštěli manipulace s fakty a cílené ideologizace (zejména ti z bývalého ‚východního bloku‘).

Téměř nikdo z autorů odborných publikací se nenamáhal stanovit okruh otázek (alespoň v rámci své specializace), jež by bylo zapotřebí dále prozkoumat. Zato však většina badatelů z oblasti historie, dějin kultury a politologie se, takřka bez uzardění, odhodlala překročit rámec svého oboru a pokusila se, nejčastěji bez alespoň elementárních znalostí z oblasti teologie, o interpretaci textů explicitně náboženské povahy – s výsledky tomu bohužel plně odpovídajícími. Jakoby se nad nimi vznášel stín objevitele a editora Orosvigovského polemických spisů A. L. Petrova, jenž v r. 1906 tvrdil o *Apologii* (samozřejmě mimo kompetence plynoucí z vlastní specializace), že „z bohovědného hlediska nemá význam“ a že její autor „byl zřejmě sečtělý samouk“.⁸⁴ Snad už konečně nastala doba, aby stejně, jako na smetiště dějin odvál čas jeho na pouhých vnějškových podobnostech založené přirovnání Andrelly k starověreckému Avvakumovi, odešly do minulosti snahy neteologů pouštět se do interpretace bohovědných textů.

Spisy podkarpatského polemika vyžadují ještě hodně badatelského úsilí, jemuž bez přínosu teologů a bez jejich součinnosti s historiky bude hrozit, že zůstane jednostranné a nedopracuje se autentického porozumění myšlenkám a idejím, které chtěl Andrella zanechat současníkům i dalším generacím jako odkaz.

⁸⁴ „... не имеет значения с богословской стороны (автор, повидимому, был самоучка, начетчик)“ – Петров, А. Л.: Статьи об Угорской Руси. Санкт-Петербург, 1906, s. 37.